

ЧИ ДІЙСНА ЮРИДИЧНА ДІЙСНІСТЬ? (рецензія О. Стовби на монографію Г. Гаджиєва «Онтологія права (критичне дослідження юридичного концепту дійсності)»¹)

Останнім часом у російськомовному правознавстві спостерігається поява цілої низки робіт учених, що належать до різних галузей права, і які під час осмислення свого предмета не задовольняються існуючими рамками своїх спеціальностей, але звертаються до філософських засад права в цілому. Яскравим прикладом такої тенденції є монографія відомого російського вченого-конституціоналіста Г. Гаджиєва, в якій він робить спробу критичного аналізу юридичного концепту дійсності.

«Професійне мислення юриста в результаті втрачає найважливішу навичку — бачити повноту життя і в нього вчитися. Очі юриста застигає те, що я називаю символічними правовими структурами або знаками — юридичними поняттями, які лежать в основі позитивного права». З

такої шокуючої для професійних юристів заяви автор рецензованої монографії починає викладення своїх роздумів із приводу юридичної дійсності. Справді, юристи часто забувають про те, що оточуюча нас реальність може тлумачитись не тільки в правовому, але разом із тим і в естетичному, релігійному, моральному, економічному і в незліченній безлічі інших ракурсів. У той же час — і ця ситуація найбільш чітко виявляється в конституційному праві, яке оперує гранично загальними поняттями з максимальним смисловим навантаженням, — такі феномени, як «правова держава», «гідність особистості», «економічна свобода», відсилають до глибоких концепцій, часто належать до інших сфер: політики (держава), моралі (гідність), економіки (економічна свобода) та ін. Схожа ситуація складається, наприклад, і у цивільному праві, коли такі фундаментальні категорії цивілістики, як «річ», «особа», «свобода волевиявлення», не можуть бути осмислені виключно в межах методологічного апарату цієї науки.

Тим самим Г. Гаджиєв поволі підводить читача до концептуального постулату своєї роботи: будь-яке глибоке вивчення права (конституційного, цивільного, кримінального тощо) необхідним чином приводить до виходу за межі тієї чи іншої галузі і змушує перейти до філософсько-правового рівня осмислення. Автор переконаний, що філософсько-правове знання є дійсною підставою юриспруденції, а всі більш-менш значущі кроки вперед у цій сфері є результатом прикладання філософського знання до юридичної дійсності².

¹ Гаджиев Г. А. Онтология права (критическое исследование юридического концепта действительности) / Г. А. Гаджиев. — М. : Норма, Инфра-М, 2013. — 320 с.

² Там само. — С. 6.

Такою загальною — методологічною — основою для дослідження проблем права російський правознавець пропонує «юридичний концепт дійсності». Це гранично загальна, абстрактна категорія, яка дозволяє охопити всі прояви права, у тому числі «віртуальну реальність» електронних правових операцій, «нематеріальну реальність» юридичних осіб, «позадержавну реальність» транснаціональних корпорацій і т. д. Результатом її екстраполяції на «наш» світ є виникнення «юридичної картини світу», тобто стійкої і взаємоузгодженої системи поглядів на світ і наше місце в ньому з точки зору юриспруденції.

При цьому слід мати на увазі, що відповідно до авторської позиції юридичний концепт насправді не є довільною методологічною конструкцією. Як підкреслює Г. Гаджиев, сам по собі юридичний концепт дійсності склався об'єктивно, це свого роду природна закономірність¹. Тим самим це своєрідний соціально-історично сформований світогляд, який сам по собі має стати не об'єктом догматичного постулювання, а предметом критичного філософсько-правового аналізу. У свою чергу, результати такого аналізу, початого Г. Гаджиевим, служать фундаментом для постановки та вирішення низки найважливіших проблем конституційного права: його онтологічної структури (що включає в себе позитивне і природне право, а також традиції і сформовану правозастосовну практику)², зв'язку спору та згоди як найбільш важливих універсальї онтології права, у тому числі конституційного та ін.³

Як до методологічної основи свого дослідження автор звертається до досягнень сучасних філософів у сфері онтології права. Так, він широко використовує концепцію правової реальності українського вченого С. Максимова⁴, аналіз онтологічної структури права, який здійснено німецьким філософом права А. Кауфманом⁵, розуміння права, що є «частиною порядку частини порядку», сформульоване німецьким правознавцем Е. Фехнером⁶, та ін. Це надає можливість автору методологічно обґрунтовано підійти до вирішення вказаних вище питань, не задовольняючись звичними для галузевих наук догматичними відповідями, але виходячи на філософсько-правовий рівень осмислення. Тим самим головною і беззаперечною перевагою монографії, що рецензується, є новизна постановки проблем та оригінальність запропонованих шляхів їх розв'язання, що обумовлено перш за все сучасною філософсько-правовою методологією, яка використовується в роботі та дає підстави вважати цю монографію такою, що має доктринальне значення для науки конституційного права, а також становить значний інтерес у філософсько-правовому аспекті.

Разом із тим, як і кожен неординарний твір, робота Г. Гаджиева містить низку полемічних, спірних моментів.

¹ *Гаджиев Г. А. Онтология права (критическое исследование юридического концепта действительности) / Г. А. Гаджиев. — М. : Норма, Инфра-М, 2013. — С. 23.*

² Там само. — С. 188 і далі.

³ Там само. — С. 200 і далі.

⁴ Там само. — С. 123 і далі.

⁵ Там само. — С. 139 і далі.

⁶ Там само. — С. 144 і далі.

Так, перш за все звертає на себе увагу двоїстість авторського визначення юридичного концепту дійсності. Як стверджує російський правознавець, юридичний концепт дійсності з точки зору онтології права становить одну із важливих *методологічних категорій, онтологічну структуру* (курсив мій. — О. С.)¹. Суперечність цього положення полягає в тому, що якщо методологічна категорія — це своєрідний теоретичний конструкт, призма, крізь яку ми дивимося на дійсність, то онтологічна структура є чимось, що притаманне самій цій дійсності, тобто такою, що складає основоустрій буття досліджуваного явища. Іншими словами, *методологічна категорія є штучним* утворенням, яке спеціально вводиться у *гносеологічних* цілях вивчення явища, у той час як *онтологічна структура* є чимось *природним*, таким, що складає *онтологію* предметної сфери, яка вивчається. Тим самим автор не визначає онтологічний статус самого юридичного концепту дійсності — чи існує він у *свідомості* дослідника, або ж у *бутті* самого досліджуваного явища, тобто чи є юридичний концепт дійсності *результатом* філософсько-правової *рефлексії*, або ж *дорефлексивним* моментом правової реальності?

Уявляється, що причиною такої онтологічно-гносеологічної двоїстості є досить дискусійне авторське трактування філософії М. Гайдеггера, що використовується як загальнофілософська засада дослідження, як орієнтоване на аналіз буття, виходячи із внутрішньої індивідуальної свідомості людини². Як відомо, М. Гайдеггер принципово відмовляється від терміна «свідомість», тим самим відмежовуючи своє вчення — фундаментальну онтологію — від феноменології свідомості свого вчителя Е. Гуссерля. Новизна підходу М. Гайдеггера саме і полягала в тому, що він переорієнтував увагу з *рефлексії свідомості* суб'єкта, що пізнає, на його *буття* як таке, що передує усякій рефлексії і робить її можливою³. Власне, основна критика М. Гайдеггера на адресу Е. Гуссерля і зводилася до того, що, ігноруючи онтологічну різницю між буттям і сущим, останній не ставив питання про спосіб буття самої інтенціональної свідомості, внаслідок чого ставало неможливим онтологічне розрізнення феноменів свідомості й буття⁴. Оскільки Г. Гаджиев не враховує цього принципового моменту, юридичний концепт дійсності виявляється «розтягнутим» між сферами онтології і гносеології.

¹ Гаджиев Г. А. Онтология права (критическое исследование юридического концепта действительности) / Г. А. Гаджиев. — М. : Норма, Инфра-М, 2013. — С. 27.

² Там само. — С. 82.

³ Як вказує сам М. Гайдеггер, «феноменологія... має розкрити дійсність саме так, як вона показує себе *перш* (курсив М. Гайдеггера. — О. С.), ніж наука звертається до неї зі своїми питаннями, і як та дійсність, даність якої передує *питанням* науки (курсив мій. — О. С.)... Лише цим забезпечується підґрунтя для теорії наук, тобто, по-перше, для інтерпретації їх походження із донаукового досвіду, по-друге, для демонстрації їх підходу до попередньо даної дійсності, і по-третє, для визначення того, як на основі такого дослідження формуються поняття» (див.: Хайдеггер М. Прологомени к истории понятия времени / М. Хайдеггер. — Томск : Водолей, 1998. — С. 8).

⁴ Хайдеггер М. Прологомени к истории понятия времени / М. Хайдеггер. — Томск : Водолей, 1998. — С. 122 і далі.

Разом з тим вказані дискусійні моменти не слід розцінювати як недолік рецензованої монографії тією мірою, якою вони спонукають нас до подальшого осмислення згаданих проблем. Убачається, що саме в проблематизації юридичної дійсності, яка традиційно мислилась як дещо догматичне, і полягає справжня цінність цієї роботи, в якій, безсумнівно, є найголовніше — живий нерв оригінальної авторської думки.

О. СТОВБА
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теоретичної і практичної філософії
(Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)*